

ТЫВА АССР-НИН ДЭЭДИ СОВЕДИНГЕ СОҢГУЛДАЛАР ДУГАЙЫНДА

Тыва Автономнуг Совет Социалисттик Республиканың

ХО О Й Л У З У

I бөлүк НИИТИ ЧҮҮЛДЕР

1 чүүл. Совет соңгулда системаның үндөсүннери
Тыва АССР-ниң Конституциязын өзүгээр Тыва АССР-ниң Дээди Сөвединге депутаттар соңгурун бүтүрүшү, деп болгаш дорт соңгулда эргелинге үндөшкөн, чакыт бадылааш кып-биле чорудар.

2 чүүл. Бүтүрүшү соңгулда эргези
Тыва АССР-ниң Дээди Сөвединиң депутаттарын соңгуру бүтүрүшү боляр: хоойлууда доктааткан чүрүм өзүгээр угаан соңгуу деп санатырган кижилерден алыда. Тыва АССР-ниң 18 хар четкен бугу хамаатылары соңгуу эргелин.

Тыва АССР-ниң 18 хар четкен хамаатызы Тыва АССР-ниң Дээди Сөвединиң депутаттары соңгуулап болур.
Тыва АССР-ниң хамаатыларының соңгулда эргелинине калдык-бир дорт болгаш доора кымыгаарлаашкыныры укладыруунда, социал болгаш эт-хоронги байдалында, раса болгаш национал хамаарында, өр-хорооженинде, өр-теңдигинде, дым-домандан, шажым-чүдүгени канчаар көрүндү, үк чегге чурттап келген үезинде, кылды турар аялдыңн хеширинде болгаш характеринде хамаарыштыр болулары турлат.

3 чүүл. Ден соңгулда эргези
Тыва АССР-ниң Дээди Сөвединиң депутаттарын соңгуру деп болур: соңгучу бургуу чакыс катап бадылаар; бүтү соңгучулар соңгулдаарга бир дөмей үндөшкөн кижилер. Хараажы болгаш өр кижилер деп соңгулда эргелин.

Шериг албаныгылар соңгулда эргелин бүтү хамаатылар-биле бир дөмей эдилээр.

4 чүүл. Дорт соңгулда эргези
Тыва АССР-ниң Дээди Сөвединиң депутаттарын соңгуру дорт болур: Тыва АССР-ниң Дээди Сөвединиң депутаттарын хамаатылар шут дорт соңгуу.

5 чүүл. Чакыт бадылаашкын
Тыва АССР-ниң Дээди Сөвединиң депутаттарын соңгулда бадылаашкын чакыт болур: соңгучуларның күзел-соруун плередири контролду болбас.

6 чүүл. РСФСР-ниң болгаш эвилелешкен өске-даа республикаларның хамаатыларының соңгулда эргелин

РСФСР-ниң болгаш эвилелешкен өске-даа республикаларның хамаатылары Тыва АССР-ниң деңсөөрүнде, Тыва АССР-ниң хамаатылары-биле бир дөмей, Тыва АССР-ниң Дээди Сөвединиң соңгуу болгаш соңгуу эргелин.

7 чүүл. Соңгулдаалары соңгулда округтарының айы-биле чорудары

Тыва АССР-ниң Дээди Сөвединиң депутаттар соңгурун соңгулда округтарының айы-биле чорудар. Соңгулда округту бургуудан бир депутат соңгулар.

8 чүүл. Соңгулдаалары соңгулда комиссияларының чорудары

Тыва АССР-ниң Дээди Сөвединиң депутаттар чорударын хөй-ниити организацияларының, күш-ажымчы коллективтериниң болгаш шериг кезектериниң шериг албаныгыларын хурадаларының төлөөкчилеринден тургузган соңгулда комиссиялары хандылар.

9 чүүл. Хөй-ниити организацияларының, күш-ажымчы коллективтериниң болгаш хамаатыларының соңгулдаалары белектелинге болгаш чорударына кир-нири

Совет Эвилелиниң Коммунисттик партиязының, профессионал эвилелдериниң, Бүтү-эвилелдиң Аймактарының Ленин Коммунист Эвилелиниң организациялары, кооператив болгаш өске-даа хөй-ниити организацияларында, күш-ажымчы коллективтерге, а ол ышкаш шериг кезектериниң шериг албаныгыларын хурадаларына хамаарыштыр.

Депутатка кандидаттарын политиктиг, аял-ишчи болгаш хуула мөчү-шыннары хоступ болгаш бүтү талазы-биле чугаалажы көөрүн, а ол ышкаш хурадаларга, парламента, телевидение, радиога агитация чорудар эргели Тыва АССР-ниң хамаатыларында болгаш хөй-ниити организацияларында магалдылар.

10 чүүл. Тыва АССР-ниң Дээди Сөвединиң депутаттарына кандидаттар депшилер эрге

Тыва АССР-ниң Дээди Сөвединиң депутаттарына кандидаттар депшилер эрге Совет Эвилелиниң Коммунисттик партиязының, профессионал эвилелдериниң, Бүтү-эвилелдиң Аймактарының Ленин Коммунист Эвилелиниң организацияларында, кооператив болгаш өске-даа хөй-ниити организацияларында, күш-ажымчы коллективтерге, а ол ышкаш шериг кезектериниң шериг албаныгыларын хурадаларына хамаарыштыр.

Депутатка кандидаттарын политиктиг, аял-ишчи болгаш хуула мөчү-шыннары хоступ болгаш бүтү талазы-биле чугаалажы көөрүн, а ол ышкаш хурадаларга, парламента, телевидение, радиога агитация чорудар эргели Тыва АССР-ниң хамаатыларында болгаш хөй-ниити организацияларында магалдылар.

11 чүүл. Тыва АССР-ниң Дээди Сөвединге соңгулдаалар чорудары-биле холбошкан чарыгалдар

Тыва АССР-ниң Дээди Сөвединиң соңгулдаалар чорудары-биле холбошкан чарыгалдарыны күрүне күсел-биле чорудар. Тыва АССР-ниң Дээди Сөвединиң депутаттарыга кандидаттар болгаш соңгучулар соңгулдаалар чорудары-биле холбошкан чарыгалдар үлдүрбес.

12 чүүл. Соңгулдаалар дугайында хоойлуудулганы хамытканы дээш харысагга

Соңгулда документтерин өттүндүр кылдып солаан, бадылаашкынар санаашкынын сагышты-биле шын эвес кылган, бадылаашкынын чакыдып хажыктап азы бо Хоойлууда өске-даа хажыдышкыныры болдурган соңгулда комиссияларының кезигүнери, күрүне болгаш хөй-ниити органдарының өр-хорооженинде кижилери, а ол ышкаш Тыва АССР-ниң Дээди Сөвединиң Тыва АССР-ниң хамаатыларының соңгуу болгаш соңгуу эргелин хоступ-биле боттадыларына шактыктаан кижилер хоойлуу өзүгээр доктааткан харысаалганы хуулар.

II бөлүк

СОҢГУЛДАЛАР ЧОРУДАРЫН ЧАРЛААРЫНЫҢ БОЛГАШ СОҢГУЛДА ОКУГАРЫН ТУРГУЗАРЫНЫҢ ЧУРУМУ

13 чүүл. Тыва АССР-ниң Дээди Сөвединге соңгулдаалар чорударын чарлаарының чуруму

Тыва АССР-ниң Дээди Сөвединиң соңгулдаалар чорударын Тыва АССР-ниң Дээди Сөвединиң Президиуму чарлаар.

Соңгулдаалар чорударын чарлаарының дугайында Тыва АССР-ниң Дээди Сөвединиң Президиумуну Чарлымы Тыва АССР-ниң Дээди Сөвединиң бүрүн эргелинниң хуулазы төверинге чедир ийи айдан орайтапайн парламента чарлаар.

14 чүүл. Соңгулда округтарын тургузары

Тыва АССР-ниң Дээди Сөвединге депутаттар соңгурунунга 130 соңгулда округтарын тургузар. Тыва АССР-ниң бүтү де-

вискааринге чурттакчы чону деп саныг соңгулда округтарын Тыва АССР-ниң Дээди Сөвединиң Президиуму тургузар. Соңгулда округтун чурттакчы чонун нормазын соңгулдаалар бургуунда-де Тыва АССР-ниң Дээди Сөвединиң Президиуму доктадыр. Соңгулда округтарын кызыгаарын тодараларда Тыва АССР-ниң административ-деңсөөр тургузуун барымаалаар.

Соңгулда округтарын даямаларын Тыва АССР-ниң Дээди Сөвединге соңгулдаалар чорударын чарлаарын дугайында Тыва АССР-ниң Дээди Сөвединиң Президиумуну Чарлымы-биле бир утда парлаар.

III бөлүк

СОҢГУЛДА УЧАСТОКАРЫ

15 чүүл. Соңгулда участоктарын тургузары

Тыва АССР-ниң Дээди Сөвединге соңгулдаалар талазы-биле соңгулда округтарына кирип турар районнарын, хоорайларын деңсөөр бадылаашкыны болгаш бадылаашкыны санаашкыны чорудар, соңгулда участоктары кылдыр хуулаштылар. Соңгулда участоктарын шериг кезектеринге баа тургузар болгаш олар кезектин турар чериниң айы-биле соңгулда округтарына кирер.

Санаторийлерге болгаш дыштанылга бажынырында, эмне-келерге болгаш чытырны эмээр өске-даа эмнеге албан черлеринге, аэропорттарга болгаш хем порттарына соңгулда участоктарын тургузуу болур, олар турар чериниң айы-биле соңгулда округтарына кирер.

Чамдык таарыгаларда шериг кезектеринге тургускан соңгулда участоктарын Тыва АССР-ниң Дээди Сөвединге соңгулдаалар талазы-биле соңгулда округтарына кирер дугайында айтырарын Тыва АССР-ниң Дээди Сөвединиң Президиуму шиптирээр.

16 чүүл. Соңгулда участоктарын тургузарының чуруму

Соңгулда участоктарын улус депутаттарының район, хоорай (районга чакырткан хоорайлардан алыда) Советтериниң күүскөч комитеттери тургузар.

Шериг кезектеринге соңгулда участоктарын улус депутаттарының хамаарышкан Советтериниң күүскөч комитеттериниң чөпшөөрлери-биле кезектерин азы шериг каттыжымшыкынырының командирлери тургузар.

Соңгулда участоктарын соңгулдаалар чорударын чарлаан соңда он беш хонуктан орайтапайн тургузар. Соңгулда участоктарын шериг кезектеринге, а ол ышкаш аэропорттарга болгаш хем порттарына ол-да хуулаа, а олар таарыгаларда—соңгулдааларга чедир 5 хонуктан орайтапайн тургузар.

Улус депутаттарының хамаарышкан Советиниң күүскөч комитеттери участоктарын соңгулда комиссиязының болгаш бадылаашкын чорудар бажынырын турар черлерин айтыршаан, соңгулда участогу бүтүрүнү кызыгаарынын дугайын чонга дындылар.

17 чүүл. Соңгулда участоктарын тургузарының хемчээлдери

Чурттакчыггерге азы болгаш чурттакчыггер черлерге 100-тен өвөш эвес болгаш 3000-дан хөй эвес саныг соңгучуларын соңгулда участоктарына тургузар.

Тыва АССР-ниң өвөш чурттакчыггер черлер келди турар ираккы районнарына 20-ден өвөш эвес соңгучулар бар болса соңгулда участоктарын тургузуу болур. Шериг кезектеринге 20-ден өвөш эвес болгаш 3000-дан хөй эвес саныг соңгучуларын соңгулда участоктарын тургузар.

Санаторийлерге, дыштанылга бажынырында, а ол ышкаш эмне-келерге болгаш чытырны эмээр өске-даа эмнеге черлеринге 50-ден өвөш эвес соңгучулар барда, соңгулда участоктарын тургузуу болур.

IV бөлүк

СОҢГУЧУЛАР ДАҢЗЫЗЫ

18 чүүл. Соңгучулар даңзызына хамаатылары киририңиң чуруму

Соңгучулар даңзызына соңгулдаалар хууунге чедир азы хууунде 18 хар четкен болгаш даңзын тургузуу турар үеде улус депутаттарының Советиниң деңсөөрлери (доктаамал азы түр када) чурттап турар Тыва АССР-ниң бүтү хамаатыларын кирер. Хамаатынын төртүтүгүн хууу биле айынын дугайында илалтыг медээ чок болза, ону төртүтүгүн чымынды январь 1-де төртүтүгүн деп санаар. Соңгучу соңгучулар даңзызына чакысман хөй катап кирип болбас.

Соңгучулар даңзызын тургузарына эргежок чугула соңгучуларын үчкүн улус депутаттарының хоорай, суур болгаш кедээ Советтериниң күүскөч комитеттери хандылар. Чугула судути шиптирери өзүгээр азы Тыва АССР-ниң Бамдык камгаал министрствонун тургусканы өмчи комиссиязының түнедиги өзүгээр угааны соду деп санатырган хамаатыларын соңгучулар даңзызына кирбес. Ол түнедиги районун (хоорайын) улус судуна хомудуп болур.

19 чүүл. Соңгучулар даңзызын тургузары

Соңгучулар даңзызын улус депутаттарының хоорай, суур болгаш кедээ Советтериниң күүскөч комитеттери соңгулда участогу бүтүрүгүн тургузар болгаш хамаарышкан Советтин күүскөч комитеттериниң даңзызын баа секретары ат салыр.

Шериг кезектеринге турар шериг албаныг соңгучуларын даңзызын шериг кезектериниң командирлери тургузар болгаш ат салыр. Улус депутаттар Советтериниң күүскөч комитеттериниң чөпшөөрлери өзүгээр шериг албаныгыларын өр-бүдөөрлери кезигүнерин болгаш өске-даа соңгучуларын, бир эвес өлөр шериг кезектериниң турар черлеринде чурттап турар болза, ол даңзыга кирип болур. Шериг кезектеринден дашкаар чурттап турар шериг албаныгыларын оларын чурттап турар чериниң айы-биле соңгучулар даңзызына ниити чүрүм өзүгээр кирер.

Санаторийлерге, дыштанылга бажынырында, а ол ышкаш эмне-келерге болгаш чытырны эмээр өске-даа эмнеге черлеринде дыштанып азы эмленип турар соңгучуларын даңзызын ол албан черлери улус депутаттарының кайы Советтериниң деңсөөрлери турар болур, оларын күүскөч комитеттери тургузар.

Соңгучуларын фамилияларын соңгучулар даңзызына алапайт чүрүмү өзүгээр кирер.

20 чүүл. Соңгучулар даңзызы-биле хамаатылары таныштылары

Соңгулдааларга чедир 20 хонукка чедир соңгучулар даңзыларын бүтү-ниитиге таныштыры-биле кирер.

Даңзылар-биле таныжар черинде болгаш үезиниң дугайын соңгучулар даңзызын тургускан улус депутаттарының Советиниң күүскөч комитеттери шутуу боду ийке азы участок соңгулда комиссияларын даңзыштыр соңгучуларга чарлап дындылар.

Хамаарышкан Советтин күүскөч комитеттериниң азы участок соңгулда комиссиязының бажынында хамаатыларга соңгучулар даңзыларын-биле таныжар болгаш оларын шын тургусканын хынаар арганы хандылар.

21 чүүл. Соңгучулар даңзызына шын эвес кирген чүүлдерге хамаатыларының хомудар эргези

Даңзыга кирбөөнүн, шын эвес киргеннине азы соңгучуларын даңзызын үндүргенин, а ол ышкаш даңзыга фамилиязын, адын, адынын ады болгаш соңгучу-

нун дугайында оон-да өске чүүлдерин шын эвес айтканына хамааты бургуу хомудар эргелин.

Соңгучулар даңзызында шын эвес болган чүүлдер дугайында билдирешкенин даңзы тургускан улус депутаттар Советиниң күүскөч комитеттеринге, шериг кезонин командиринге кирер, олар ыдыг билдирешкенин ийи хонуктан орай эвес хуулаанын иштинде хынап көөр хуулаа-дег болгаш соңгучуларын даңзызына эргежок чугула айдилгелерин кирер, чок болза хомудакыга оон билдирешкенин ойталаанын дугайында чыдаганын айткан шиптиренин коолгазын бээр.

Улус депутаттар Советиниң күүскөч комитеттериниң шиптирени районун (хоорайын) улус судуна хомудуп болур, улус суду үш хонук хуулаа иштинде хомудалды хынап көөр хуулаа-дегил. Районун (хоорайын) улус судуну шиптирени шутуу күштүг болур. Судути шиптирени өзүгээр соңгучуларын даңзызына айдилген улус депутаттар Советиниң күүскөч комитеттери доп-доран кылдыр.

22 чүүл. Бадылаар эргениң шынзыгызы

Соңгучулар даңзызын бүтү-ниитиге таныштыры-биле киргенин болгаш соңгулдаалар хууунуң аразында соңгучу кижилерин турар черин эскертп апарганда анаа участок соңгулда комиссиязы оон даңзын өзүгээр бадылаар эргенин шынзыгызын бээр. Шынзыгызын соңгучулар даңзызын барымаалап, анаа чогуу доктаа-дегил кылгаш бээр.

Соңгулдаалар хууунде соңгучу кижини оон барган чериниң айы-биле кайы-даа соңгулда участогуна бадылаар эргенин шынзыгызын барымаалап, соңгучуларын немелде даңзызына кирер. Соңгучуларын немелде даңзызын участок соңгулда комиссиязы тургузар болгаш анаа оон даңзызын биле секретары ат салыр.

V бөлүк

СОҢГУЛДА КОМИССИЯЛАРЫН ТУРГУЗАРЫ

23 чүүл. Тыва АССР-ниң Дээди Сөвединге соңгулдаалар талазы-биле соңгулда комиссиялары

Тыва АССР-ниң Дээди Сөвединге соңгулдаалар чорударда даңзында соңгулда комиссияларын тургузар.

Тыва АССР-ниң Дээди Сөвединге соңгулдаалар талазы-биле Төп соңгулда комиссиязы:

Тыва АССР-ниң Дээди Сөвединге соңгулдаалар талазы-биле округ соңгулда комиссиялары;

участок соңгулда комиссиялары.

24 чүүл. Соңгулда комиссияларының составына төлөөкчилерин депшилер

Тыва АССР-ниң Дээди Сөвединге соңгулдаалар талазы-биле соңгулда комиссиялар Совет Эвилелиниң Коммунисттик партиязының, профессионал эвилелдериниң, Бүтү-эвилелдин Аймактарын Ленин Коммунист Эвилелиниң организацияларының, кооператив болгаш өске-даа хөй-ниити организацияларының, күш-ажымчы коллективтерин болгаш шериг кезектеринге шериг албаныгыларын хурадаларын төлөөкчилеринден тургузуур.

Төп соңгулда комиссиязының болгаш округ соңгулда комиссияларының составына төлөөкчилерин республиканың болгаш олар черлери хөй-ниити организацияларының органдары, хөй-ниити организацияларының район, хоорай органдары, а ол ышкаш күш-ажымчы коллективтер болгаш шериг кезектеринге шериг албаныгыларын хурадалар депшилер.

Участок соңгулда комиссияларының составына төлөөкчилерин хөй-ниити организацияларының район, хоорай органдары, оларын өге организациялары, а ол ышкаш күш-ажымчы коллективтер болгаш шериг кезектеринге шериг албаныгыларын хурадалар депшилер.

Соңгулда комиссияларының составын бүтү-ниитиге парлап дындылар.

25 чүүл. Тыва АССР-ниң Дээди Сөвединге соңгулдаалар талазы-биле Төп соңгулда комиссиязын тургузары

Тыва АССР-ниң Дээди Сөвединге соңгулдаалар талазы-биле Төп соңгулда комиссиязын даңзын, даңзынын орадакчызы, секретары баа 10 кезигүнери составын кылдыр тургузар. Комиссиянын составын Тыва АССР-ниң Дээди Сөвединиң Президиуму соңгулдаалар болурун чарлаан соңда он хонуктан орайтапайн бадылаар.

26 чүүл. Тыва АССР-ниң Дээди Сөвединге соңгулдаалар талазы-биле округ соңгулда комиссияларын тургузары

Тыва АССР-ниң Дээди Сөвединге соңгулдаалар талазы-биле округ соңгулда комиссиязын даңзын, даңзынын орадакчызы, секретары баа 8 кезигүнери составын кылдыр соңгулда округу бургууну тургузар.

Комиссиянын составын Тыва АССР-ниң Дээди Сөвединиң Президиуму соңгулдаалар чорударын чарлаан соңда он хонуктан орайтапайн бадылаар.

27 чүүл. Участок соңгулда комиссияларын тургузары

Участок соңгулда комиссиязын даңзын, даңзынын орадакчызы, секретары, комиссиянын 4—16 кезигүнери составын кылдыр тургузар. Комиссиянын составын хамаарышкан улус депутаттарының район, хоорай (районга чакырткан хоорайлардан алыда) Советиниң күүскөч комитеттери соңгулдаалар чорударын чарлаан соңда үч хонуктан орайтапайн бадылаар.

Улус депутаттарының Советтериниң күүскөч комитеттери эргежок чугула таарыгаларда аэропорттарда, хем порттарда тургускан соңгулда участоктарынын, а ол ышкаш участоктуң деңсөөрлери өвөш чурттакчыггер черлер, геология партиялары, өртем экспедициялары бар болза, участок соңгулда комиссияларының составының санын көвүдөдү болур.

Соңгулдаалар белектелиниң болгаш чорудар үезинде участок соңгулда комиссиязын даңзын, азы даңзынын орадакчызын, азы секретарын бодурулга, албан хуулаа-дегилерин 30 календарыг хуунер дүргүзүндө, доктаамал аялдан турар чериниң айы-биле ортумак аял төлөөрүн арттыршаан хостар.

28 чүүл. Соңгулда комиссияларының составын эскертп чуруму

Соңгулда комиссиязының даңзын, даңзынын орадакчызын, секретарын азы кезигүнери комиссия доктааган хуулаа-дегилеринден хууунда билдирешкенин азы ону депшиктен хөй-ниити организациязынын, күш-ажымчы коллективтерин, шериг кезонде шериг албаныгыларын хурадалар кирген саналын өзүгээр комиссиянын составын бадылаан орган хостоп болур. Соңгулда комиссиязына чаа төлөөкчилерин депшилер болгаш ону комиссиянын составына бадылаарын бо Хоойлууда доктааттыган чүрүм өзүгээр кылдыр.

VI бөлүк

СОҢГУЛДА КОМИССИЯЛАРЫНЫҢ БҮРҮН ЭРГЕЛЕРИ БОЛГАШ АЯЛДАРЫНЫҢ ЧУРУМУ

29 чүүл. Тыва АССР-ниң Дээди Сөвединге соңгулдаалар талазы-биле Төп соңгулда комиссиязының бүрүн эргелин

Тыва АССР-ниң Дээди Сөвединге соңгулдаалар талазы-биле Төп соңгулда комиссиязы баа:

а) Тыва АССР-ниң бүтү деңсөөрлери бо Хоойлуунуң күү-

сөвединиң контролон боттадылар болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Сөвединге соңгулдаалар белектелиниң болгаш чорудар үезинде ону чакыс аай хереглөөрүн хандылар;

б) эргежок чугула таарыгаларда бо Хоойлууну тайылдырлаар дугайында саналдарын Тыва АССР-ниң Дээди Сөвединиң Президиумунга кирер.

в) соңгулда комиссияларының аял-чорудулганын утлап башкаар;

г) Тыва АССР-ниң Дээди Сөвединге соңгулдаалар белек-келдери болгаш чорудары-биле хамаарышкан айтырлар талазы-биле соңгулда комиссияларынын, Тыва АССР-ниң министрстволарынын болгаш күрүне комитеттериниң, күрү-ненин өске-даа, а ол ышкаш хөй-ниити органдарынын дынаидыларын алыр;

д) соңгулда комиссияларына акча-хоронги хуулаар, соңгулда комиссияларын орап-бажым, транспорт, харылдаа-биле хандыларын контролду болгаш соңгулдааларын материал-техниктиг хандырганын өске-даа айтырларын көөр;

е) соңгулда белектелиниң формаларын, соңгулда хаар-жактарын болгаш соңгулда комиссияларынын таарыларынын хеширлерин доктааар;

ж) соңгулда комиссияларының шын эвес аял-чорудулганынын дугайында билдирешкенин болгаш соңгулдааларын хынап көөр баа оларын дугайында-биле үш шиптир-лери үндүрер;

з) Тыва АССР-ниң Дээди Сөвединге соңгулдааларын түд-нелдери республикага ниитан-биле үндүрер;

и) Тыва АССР-ниң Дээди Сөвединге соңгулдурган депутаттарынын бүтүрүкээр;

к) соңгулда округу бургуунуң талазы-биле Тыва АССР-ниң Дээди Сөвединиң депутаттарынын бүрүн эргелин хына-ларын эргежок чугула документтерин Тыва АССР-ниң Дээди Сөвединиң Маилат комиссиязына дамыдар;

л) бо Хоойлууда дүштүр өске-даа эргелин боттадылар.

30 чүүл. Тыва АССР-ниң Дээди Сөвединге соңгулдаалар талазы-биле округ соңгулда комиссиязының бүрүн эргелин

Тыва АССР-ниң Дээди Сөвединге соңгулдаалар талазы-биле округ соңгулда комиссиязы болуун соңгулда округтунуң деңсөөрлери:

а) бо Хоойлуунуң күүселдениң контролон боттадылар;

б) соңгулда участоктарын шын тургузарын хайгаарып болгаш округ айы-биле оларын чакыс аай дугаарлаашкы-нын доктааар;

ТЫВА АССР-НИН ДЭЭДИ СОВЕДИНГЕ СОҢГУЛДАЛАР ДУГАЙЫНДА

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың

(Төңүзү. Эгези 2-ги арында).

VII бөлүк

ДЕПУТАТНА НАНДИДАТТАР ДЕШИДЕРИ

35 чүүл. Депутатна нандидаттар депшидериниң чуруму

Тыва АССР-нин Дээди Сөвединиң депутаттарыга кандидаттарын сонгулда округтарынын аайы-биле депшидер. Депутатка кандидаттар депшидерин сонгулда болуру чарлаа сонда он дугаар хүнде эгелээр болган сонгулда чедир 30 хонук бурунгаар дооар.

Депутатка кандидаттар депшидерин Совет Эвилелиниң Коммунист партиясынын, профессионаллар эвилелдериниң, Бүгү-эвилелиниң Аныяктарыниң Ленинни Коммунистг Эвилелиниң организациялары, кооператив болган өске-даа хөй-ниити организацияларынын өмүкээндери оларын республика болган олар тергелиг органнары, район, хоорай органнары, күш-ажылчы коллективтер, а ол ишкеш шериг кектеринге шериг албаныгыларын хураллары боттанчылар.

Күш-ажылчы коллективтерден депутатка кандидаттарын депшидерин профессионаллар эвилелдериниң фабрика-авоуд, тер-чер комитеттериниң чымдылар коллективтериниң ниити хуралларына чорудар. Күш-ажылчы ууук коллективтерге хуралдарын пехтер, уастроттар, элечтер, бригадалар, салбырлар аайы-биле чорудуп болур. Хөй эвес санын ажил-дакчылар күш-ажылчы коллективтер өске күш-ажылчы коллективтер-биле каттышкан хуралдар эрттирер болур.

Шериг албаныгыларын депутатка кандидаттар депшидер хуралдарын шериг кезеэниң командчылы чымдылар. Кезектин шериг албаныгыларын ниити хуралын чымдылар арга чок болганда, хуралдарын бичин кектер аайы-биле эрттирер.

Депутатка кандидат депшидер хуралга олуржуп турар кижиле бүрүткөн кандидаттарга чугалажып көрүнгө ишпей-кейлиг киржи, кирген кандидаттарын деткир азы оларын чабылаар дугайында саналдарын кирер эргени бээр.

Депутатка кандидат депшичек дугайында шийтирени хуралдын киржикчилериниң хөй нуруузуниң бадылааны-биле, азы хөй-ниити организациясынын чогур органынын ниити составынын хөй нуруузуниң бадылааны-биле хүдөө алыр болган кандидатка депшичек кижиге деп-дараан дынадыр.

Депутатка кандидат депшичек дугайында протокол тургузар, аны айтыр чүүлдер болза: кандидатты депшичек организациясынын ады, хуралдын азы заседаниениң болган чери болган үези, заседаниеге азы хуралга киршикен кижилердин саны, кандидатты депшичек дөш берген бадылаашкынарнын саны, кандидаттын фамилиясы, ады, адынын ады, оон пазы-лары, кылып турар ажил болган чурттап турар чери.

Депутаттарга кандидаттар депшичек хөй-ниити организациялары, күш-ажылчы коллективтер, шериг кектеринге шериг албаныгыларын хуралдары депутатка кандидаттарын бүзүретириг кижилерини сонгулда, а ол ишкеш депутатка кандидаттар кылдыр депширттирген дугайын парлаага, телевидение, радио дамчытыр чонга чарлап дынадыр.

36 чүүл. Депутаттарга кандидаттар кылдыр депширттирген-нерни деткир эрге

Хөй-ниити организациялары, күш-ажылчы коллективтер болган шериг кектеринге шериг албаныгыларын хуралдары өске хөй-ниити организацияларынын күш-ажылчы коллективтериниң азы шериг кектеринге шериг албаныгыларын хуралдарын депшичек кандидаттарын деткир болур, а ол ишкеш депутатка кандидаттарын бүзүретириг кижилерини сонгулда болур.

37 чүүл. Округтун сонгулда мурнууң чөвүлел хуралы

Сонгулда округтун талазы-биле депутаттарын кандидаттарын депширттиргенни чугалажып көрү-биле хөй-ниити организацияларынын, күш-ажылчы коллективтериниң, шериг кектеринге шериг албаныгыларын хуралдарын талазекчилериниң округтун сонгулда мурнууң чөвүлел хуралын эрттирер болур.

Округтарын сонгулда мурнууң чөвүлел хуралдарын хөй-ниити организацияларынын республика болган олар чергедиг органнары, хөй-ниити организацияларынын район, хоорай органнары чымдылар.

Округтарын сонгулда мурнууң чөвүлел хуралдары депутаттарга кандидаттарын деткир дугайында шийтирелерни хүдөө алыр, сонгулдуларга, хөй-ниити организацияларына, күш-ажылчы коллективтерге чарлаар болган кыйтырыг-дар үндүрер, депутаттарга кандидаттарын бүзүретириг кижилерини сонгулда болур.

38 чүүл. Депутатна кандидат депшидер дугайында шийтирени күш чок болулары. Нандидаттын бодунуң кандидаттуразын дугуурери

Депутатка кандидатты депшичек хөй-ниити организациясы, күш-ажылчы коллективтер, шериг кезеэне шериг албаныгыларын хуралы сонгулда чедир кайы-даа үезде депутатка кандидатты депшичек дугайында бодунуң шийтирени күш чок болулар эргени. Бо айтыр талазы-биле шийтирени депутатка кандидатты депшидер көрдүнгө чурум баугаар хүдөө алыр болган округ сонгулда комиссияныга кирер.

Депутатка кандидат бодунуң кандидаттуразын сонгулда чедир кайы-даа үезде дугуурер болур. Кандидат бодунуң кандидаттуразын дугуурер дугайында бидиринишкенин округ сонгулда комиссияныга кирер.

Депутатка кандидатты депшичек дугайында шийтирени күш чок бодурагынын дугайын азы кандидатты бодунуң кандидаттуразын дугууренини дугайын округ сонгулда комиссияныга округтун чурткачы чонунга дынадыр.

39 чүүл. Депутатна кандидаттарын бүртүкээриниң чуруму

Бо Хоойлунун негелдериниң дүшүрт депутатка кандидаттар кылдыр депширттирген хөй-ниити организациясынын, күш-ажылчы коллективтер азы шериг кезеэне шериг албаныгыларын хуралын кирген саналын баугаар чогур сонгулда округтун округ сонгулда комиссияны бүртүкээр.

Депутатка кандидаттарын бүртүкээриниң сонгулда чедир 35 хонук бурунгаар эгелээр болган 25 хонук чөвүлелде дооар.

Депутатка кандидаттарын бүртүкээриниң округ сонгулда комиссияны хуралына дараанында документалер бар тур-да кылдыр: хөй-ниити организациясынын чогур органынын хуралын, күш-ажылчы коллективтер хуралын азы шериг кезеэне шериг албаныгыларын хуралын депутатка кандидатты он сонгулда округтун талазы-биле депшичек-кенини дугайында протокол; депутатка кандидаттын ол сонгулда округтун бадылааны чөптөөрөн дугайында бидиринишкени. Сонгулда комиссияны депутатка кандидатты бүртүкээр дугайында протокол тургузар, ону депутатка кандидаттын чогур сонгулда округтун бадылааны чөптөөрөн дугайында бидиринишкени-биле кады Төп сонгулда комиссияныга кирер.

Округ сонгулда комиссияны бо Хоойлунун негелдеринге дүшүртук сонгулда округтун депутатка кандидаттар кылдыр депширттирген шийтирелер бүртүкээр хүдөөлөгил. Депутатка кандидатты бүртүкээрден оталаанын ий хонук

хуусаа иштинде Төп сонгулда комиссияныга хомулап болур, оон шийтирелер шийтирелер болур.

Депутатка кандидат Тыва АССР-нин Дээди Сөвединге сонгулда талазы-биле чугале чалгыс сонгулда округтунга бүртүкөөдү болур. Депутатка кандидат ону кандидат кылдыр депшичек округтун талазы-биле округ азы уастрот сонгулда комиссияныга туруп болзе. Айтыккан комиссияларын кайы бирөөнине турган кижини депутатка кандидат кылдыр депшичек болза, ону депутатка кандидат кылдыр бүртүкөөр үезинде эгелээр, комиссияга хүдөөлөгилеринден хостар.

Округтун сонгулда комиссияны депутатка кандидаттарын бүртүкөөр сонда үш хонуктан орайтатпай бүртүкөөрүн дугайында дындыгыны, депутатка кандидат кылдыр бүртүкөөрүн дугайында мөдөөлөр-биле кады айтышсаан, парлаага үндүрер.

Депутатка бүртүкөөр кандидат бүртүкөөр округ сонгулда комиссияны шынылыга тысыр.

40 чүүл. Унуп чоруткан нандидаттын орнунга депутатна кандидатты депшидер чуруму

Депутатка кандидаттарын бүртүкээр хуусаа доокудан сонда депутатка кандидат унуп чоруткан таварылгада, бир эвес сонгулда округтунга он өске кандидаттар артыкан болза, округ сонгулда комиссияны Төп сонгулда комиссиянын чөптөөрөн-биле хөй-ниити организацияларына, күш-ажылчы коллективтерге, шериг албаныгыларын хуралдарына депутатка чад кандидатты депшидер саналын кирер.

Сонгулда чедир артын калган үе иштинде депутатка чад кандидатты депшидер, бүртүкөөр болган чугалажып көр арга чок апарганда чогур сонгулда округтунга сонгулда чедир Тыва АССР-нин Дээди Сөвединге сонгулда эрттирген соода бир ай хуусаа иштинде чорудар.

41 чүүл. Сонгулда бюллетени

Чогур сонгулда округтун талазы-биле сонгулда бюллетенини өзүн округ сонгулда комиссияны бадылаар. Бюллетенге алфавит чуруму баугаар сонгулда округтунга кандидатты бүртүкөөр бүтү кандидаттарын кандидатты бүртүкөөр фамилиясын, адын, адынын ады айтышсаан база кандидаттар депшичек хөй-ниити организацияларынын, күш-ажылчы коллективтериниң, шериг кектеринге шериг албаныгыларын хуралдарын аттарын кирер.

Сонгулда бюллетенини сонгулда округтун чурткачы чонуну чугалажып турар дылдыгына парлаар. Бюллетенини сонгулда округтун бүтү уастрот сонгулда комиссияларына сонгулда чедир беш хонуктан орайтатпай чедирер бээр.

42 чүүл. Сонгучуларын депутатна кандидаттар-биле ужуражыла хуралдары

Депутатка кандидаттарын боттарынын сонгучулары-биле ужуражыла хуралдары хөй-ниити организацияларынын чымдылар хуралдарын эрттирер. Хуралдарын чогур сонгулда округтун сонгучуларынын чурттап азы ажиллап турар черлерини аайы-биле организациястар. Хуралдарын эрттирер үезинде болган черини дугайын сонгучуларга баш бурунгаар дынадыр.

43 чүүл. Сонгулда мурнууң агитациясы

Депутатка кандидаттарын депшичек азы оларын деткир турар хөй-ниити организацияларына, күш-ажылчы коллективтерге боттарынын кандидаттарын дөш моондук чокка агитация чорудар эргени хандырар. Хөй-ниити организацияларына болган күш-ажылчы коллективтерге хурал болган митинглер эрттирер бажынар, а ол ишкеш асылгы информация чөптөөрөн сонгулда мурнууң агитацияны чорударына халас хандырар. Сонгулда мурнууң агитацияны киржи эргени хамааты бүртүкөөр магалдылар.

Сонгулда хүнде бадылаашкы эрттирер турар бажынага агитация чорударын болдураар.

VIII бөлүк

ДЕПУТАТНА НАНДИДАТТЫН АЖЫЛ-ЧОРУДУГАЗЫНГА КОЛ МАГАДЫЛАЛАД

44 чүүл. Депутатна нандидаттын хуралдарга болган митингилерге санал бээр, массалыг информацияны ажылаар эргези

Тыва АССР-нин Дээди Сөвединиң депутаттарына бүтү кандидаттар, оларын округ сонгулда комиссияны бүртүкөөр үезинде эгелээр, сонгулда мурнууң хуралдарына, чөвүлел хуралдарга, митингилерге киржи болган саналдар, парлаага, телевидение, радиога чүве чугалаар деп эргедил.

Сонгулда округтун девискээринде турар куруне болган хөй-ниити органнары, бүүдүрелериниң, албан черлериниң болган организацияларынын удурукчулар депутатка кандидаттын сонгучулар-биле ужуражылаар организациястарына, сонгулда мурнууң хуралдарын болган митингилерин чорударына, эргежек чугула табылар болган информация материалдар алырына дуаа көргүзөр хүдөөлөгил.

45 чүүл. Депутатна нандидатты сонгулда мурнууң ап чорудар кемчелерини киржи-биле бүүдүрүлгө азы албан хүдөөлөгилеринден хостары

Депутатка кандидатты сонгучулар-биле ужуражылаар эрттирер, сонгулда мурнууң хуралдарына, митингилерге, телевидение болган радиога чүве чугалаар үезде докталамал ажиллап турар черини аайы-биле ортумак ажил төлөвирин хөвөр артырдышаан, бүүдүрүлгө азы албан хүдөөлөгилерин күдөөсиринден хостар.

46 чүүл. Депутатна нандидаттын халас чоруур эргези

Депутатка кандидат Тыва АССР-нин девискээринде иштинге пассажир транспортуни бүтү-ле хевирлеринге (таксиден өске) халас чоруур эргедил.

47 чүүл. Депутатна нандидатты дөш болза Тыва АССР-нин Дээди Сөвединиң Президиумунун чөптөөрөн чокка Тыва АССР-нин Дээди Сөвединиң депутатна кандидатты кезекче харысалгазына кирип, түдүп хоругдал азы сүт чуруму-биле административтик кемчелерге оонап болза. Иштин чөптөөрөн бээр апарган таварылгада он дугайын Төп сонгулда комиссияныга болган хамаарышкан округ сонгулда комиссияны Тыва АССР-нин Дээди Сөвединиң Президиуму дынадыр.

IX бөлүк

БАДЫЛААШКЫНЫН ЧУРУМУ БОЛГАН СОҢГУЛДАЛАРЫН ТҮҢЕЛДЕРИН ҮНДҮРЕРИ

48 чүүл. Бадылаашкынын болур үези болган чери Сонгулда хүнде бадылаашкынын ол черин шагы-биле эргенини 6 шактан кезеэкиниң 10 шакка чедир чорудар. Уастрот сонгулда комиссияны бадылаашкынын болур үезинде болган черини дугайын сонгулда чедир, 10

хонуктан орайтатпай бүтү сонгучуларга чарлап дынадыр.

Шериг кектеринде тургускан сонгулда уастроттарына, а ол ишкеш сонгулда хүнде артык байддарын берге ужурунда бадылаар эргени шыныгыларын алган сонгучулар сонгулда хүнде көш чыдаар ырак болган чери берге черлерде турар сонгулда уастроттарына, хамаарышкан округ сонгулда комиссияларынын чөптөөрөн-биле, бир эвес даныларда кирген бүтү сонгучулар бадылаан каанка болза, бадылаашкыны кезеэкиниң 10 шактан арте доокуп болур.

49 чүүл. Бадылаашкынын чорудары

Сонгулда уастроту бүртүкөөр бадылаашкыны тускай үндүрүп берген бажынага чорудар, аны чажыт бадылаашкына кабинеттерин азы өрөөлдерин дерөөн, сонгулда бюллетенини бээр черин база тодарып каан турар болган сонгулда хааржактары тургузуп каан турар. Бадылаашкыны организациястарынын харысалгазына база бажына корум-чуруму хандырарын уастрот сонгулда комиссияны харылаар.

Уастрот сонгулда комиссиянын даргазы комиссиянын бүтү кезиңиниң олуржуп турар бадылаашкыны өгөлөөрүн мурнуна сонгулда хааржактары хынаар болган диндөөр азы чуктап тамчалар. Аны хөй-ниити организацияларына болган күш-ажылчы коллективтерден, парлаага, телевидение, радиога талазекчилер олуржуп болур.

Сонгучу бурзу болу бадылаар. Уастрот сонгулда комиссияны сонгучуларын данызын барымдалап, паспортун азы өске-даа хуудука шыныгылазын көргүзгө, сонгучуларга бюллетенини бергенини дугайында демделели кылдыр.

Бадылаашкынын бажынага кадынын азы артыкларынын бадылаашкынын берге ужурунда боттары барын чыдаар чалгыс сонгучуларга, ниити чурумлап аныла, оларын диндөөр баугаар уастрот сонгулда комиссияны ол сонгучуларын турар черинге бадылаашкыны организациястарын комиссияны бир азы элөөн кады кезиңиниңе дагылап болур.

50 чүүл. Сонгулда бюллетенини долдурууны чуруму

Сонгулда бюллетенини чажыт бадылаашкыны кабинетте азы өрөөлүнө сонгучу кижиле доодур. Бюллетенини долдуруу турар үезде бадылап турар кижиле өске кандыг-даа кижиле турарын чөптөөрөн. Бюллетенини баш доодуруу шыныгы сонгучу сонгулда комиссиянын кезиңиниң анында бодунуң шийи алганы өске кижини кабинетте азы өрөөлчө чалаар эргедил.

Сонгучу кижиле бюллетенини долдуруу аны бодунуң бадылап турар кандидаттын фамилиясын артырмак, өскелерини фамилияларын бадылаар. Бадылаашкынын сонгучу кижиле сонгулда хааржакче бюллетенини клир каап тура боттанчылар.

51 чүүл. Сонгулда уастротуна бадылаашкынын санаашкыны

Бадылаашкынын санаашкынын сонгулда уастротуна уастрот сонгулда комиссияны кылдыр.

Уастрот сонгулда комиссияны бадылаашкынын доодураанын дугайын комиссиянын даргазы чарлап сонда, сонгулда хааржактары амыдар. Бадылаашкыны доодурунга чедир сонгулда хааржактары амыдарын чөптөөрөн. Сонгулда хааржактары амыдар мурнууң сонгучуларга берилимей барган бүтү бюллетенини уастрот сонгулда комиссияны шыныгы тургузар.

Уастрот сонгулда комиссияны сонгучуларын кол болган немелде даныларын баугаар уастроту сонгучуларын ниити санын, ол ишкеш бюллетенини алган сонгучуларын санын тодарып докталаар. Сонгулда хааржактарына бар турган бюллетенини барымдалап, уастрот сонгулда комиссияны сонгулда округтун аайы-биле (ук сонгулда уастротун иштинде) бадылаашкыны киршикен сонгучуларын ниити санын, депутатка кандидатты бүртүкөөр бердиге бадылаашкынын санын база «үдүр» бердиге бадылаашкынын санын, ол ишкеш күш чок деп санаатпай бюллетенини санын тодарып докталаар.

Докталашсаан хевирин бюллетенини, ол ишкеш бадылаашкыны үезинде бирден хөй кандидаттарын артырып каан бюллетенини күш чок деп санаар. Сонгулда бюллетенини күшүг болурун дугайында чыгачыг үер болза, айтырыгын уастрот сонгулда комиссияны бадылап турган шийтирелер.

Бадылаашкынын санал турар үезде хөй-ниити организацияларынын, күш-ажылчы коллективтериниң, а ол ишкеш парлаагыны, телевидение, радиога талазекчилер олуржуп эргедил.

52 чүүл. Уастрот сонгулда комиссияны протоколу

Бадылаашкынын санаашкынын түнелдерин уастрот сонгулда комиссияны хуралына чугалажып көр болган протоколга кир бижиер, аны комиссиянын даргазы, даргазынын ораакчысы, секретары база кезиңиниң аттары салыр болган ону 24 шактан эрттирбей хамаарышкан округ сонгулда комиссияны чорудар. Протоколга кожар чүүлдер болза: комиссия кезиңиниң кирген тускай саналдары; бадылаашкыны чоруп турар азы бадылаашкынын санаашкынын үезинде болган чурум хажымышкынын дугайында комиссияны кирген бидириниң болган сонгулда; сонгулда хааржакта бастыган диндөөр азы таңча үрелген таварылгада тургускан акт.

53 чүүл. Округ талазы-биле сонгулда түнелдерин тодарып докталаары

Сонгулда округтун талазы-биле сонгулда түнелдерин округ сонгулда комиссияны тодарып докталаар.

Уастрот сонгулда комиссиянын протоколдарын барымдалап, округ сонгулда комиссиянын тодарып чүүлдер болза: округ талазы-биле сонгучуларын ниити саны; сонгулда бюллетенини алган сонгучуларын саны; бадылаашкыны киршикен сонгучуларын саны; депутатка кандидатты бүртүкөөр бердиге бадылаашкынын саны; күш чок деп санаатпай бюллетенини саны.

Сонгулда округтун бүтү сонгучуларын бадылаашкынын чартылап хөй кезин алган депутатка кандидатты сонгучулар деп санаар.

Сонгулда чоруп турар азы бадылаашкынын санаашкынын үезинде бо Хоойлунун хажымышкынын болган болза, округ сонгулда комиссияны сонгулда чоруп күш чок деп санап болур.

Бир эвес сонгулда сонгучулар данызында кирген сонгучуларын чартылап эважи киршикен болза, а ол ишкеш бир эвес округ талазы-биле депутатка кандидат кылдыр бүртүкөөр чалгыс кандидат алган таварылгада сонгулда болдурмаан деп санаар.

Тыва АССР-нин Дээди Сөвединиң Президиумунун Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-нин Дээди Сөвединиң Президиумунун Секретары С. КРАСНЫЙ.

Кызыл хоорай, 1978 чылдын декабрь 18.

Бадылаашкынын санаашкынын болган сонгулда түнелдерин тодарып турар үезинде хөй-ниити организацияларынын, күш-ажылчы коллективтериниң талазекчилер, ол ишкеш парлаагыны, телевидение, радиога талазекчилер олуржуп эргедил.

54 чүүл. Округ сонгулда комиссияны протоколу

Сонгулда округтун талазы-биле сонгулда түнелдерин округ сонгулда комиссиянын хуралына тодарып докталаар болган протоколга бижиер, аны комиссиянын даргазы, даргазынын ораакчысы, секретары база кезиңиниң аттары салыр болган ону 24 шактан эрттирбей Төп сонгулда комиссияны чорудар. Протоколга комиссия кезиңиниң кирген тускай саналдары, бадылаашкыны чоруп турар, бадылаашкынын санаашкынын үезинде азы сонгулда түнелдерин тодарып турар болган чурум хажымышкынын дугайында комиссияны кирген бидириниң болган хонуктарын кожар.

55 чүүл. Депутаттарын бүртүкээр. Сонгулда түнелдерин чарлаары

Төп сонгулда комиссияны округ сонгулда комиссияны протоколдарын барымдалап республика ниити-биле Тыва АССР-нин Дээди Сөвединге сонгулда түнелдерин үндүрер, сонгулда округу бүртүкөөр аайы-биле сонгучулар депутаттарын бүртүкээр.

Бир эвес сонгулда чоруп турар азы бадылаашкынын санаашкынын үезинде ийкек, азы округ талазы-биле сонгулда түнелдерин тодарып турар бо Хоойлунун хажымышкынын болган болза, Төп сонгулда комиссияны депутаттын бүртүкөөрүн оталап болур болган сонгулда чоруп күш чок деп санап болур.

Республика ниити-биле Тыва АССР-нин Дээди Сөвдинге сонгулда түнелдерин дугайында дындыгы болган сонгучулар депутаттарын данызын Төп сонгулда комиссияны сонгулда чедир беш хонуктан орайтатпай парлаага чарлаар.

X бөлүк

КАТАП ЧОРУДАР СОҢГУЛДАЛАР БОЛГАН УНУП ЧОРУТКАН ДЕПУТАТТАРЫН ОРНУНГА ЭРТТИРЕР СОҢГУЛДАЛАР

56 чүүл. Катап чорудар сонгулда

Бир эвес сонгулда округтун талазы-биле депутатка бадылаашкынын кандидаттарын чалгызы-даа сонгучулар азы сонгулда округтун талазы-биле сонгулда болбаан азы күш чок деп санаатпай болза, Төп сонгулда комиссияны сонгулда округтун катап сонгулда чорударын округ сонгулда комиссияныга дөшөр. Төп сонгулда комиссияны эргежек чугула таварылгада катап сонгулда чорудар дугайында айтырыгын боду шийтирер болур. Ишкеш ол комиссияны округ сонгулда округтун округ болган уастрот сонгулда комиссияны чад составын бадылаар саналын хамаарышкан кургане организацияны кирер.

Катап чорудар сонгулда чорудары бо Хоойлунун негелдериниң саныншаан, бир ай хуусаа иштинде кылдыр. Бадылаашкынын ол-да сонгулда уастроттарына болган Тыва АССР-нин Дээди Сөвдинге сонгулда чорударына тургускан сонгучулар данызынын баугаар чорудар.

Сонгулда комиссиянын составын бадылаар, депутаттарга кандидаттарын бүртүкөөр болган өске-даа ап чорудар кемчелерин бо Хоойлунун 37 чүүлүнде докталап хуусааларда кылдыр.

57 чүүл. Унуп чоруткан депутаттарын орнунга сонгулда чорудары

Тыва АССР-нин Дээди Сөвдин чалгыс депутаттарын бүртүкөөр күш чок деп санап таварылгада, а ол ишкеш Тыва АССР-нин Дээди Сөвдиниң бүртүкөөр эргелериниң хуусаанын иштинде депутат унуп чоруткан хуусааларда хамаарышкан сонгулда округтун ийи ай хуусаа иштинде чад сонгулда чорудары чорудар. Сонгулда оларын чорударына чедир бир айдан орайтатпай Тыва АССР-нин Дээди Сөвдиниң Президиуму чарлаар болган бо Хоойлунун дүшүрткөн организациястар. Ол таварылгада сонгулда чорудар чарлаан сонда округ сонгулда комиссияны үш хонуктан, а уастрот сонгулда комиссиянын беш хонуктан эрттирбей тургузар. Депутатка кандидаттарын бүртүкөөр сонгулда чедир 15 хонук бурунгаар дооар.

Сонгулда бюллетенер болган чорудар үезде уастрот сонгулда комиссиянын даргазы, азы даргазынын ораакчысы, азы секретарын докталап ажиллап турар черини аайы-биле ортумак азы төлөвирин артырдышаан, бүүдүрүлгө азы албан хүдөөлөгилерин күдөөсиринден 20 календарлыг хүнгер иштинде хостар.

Тыва АССР-нин Дээди Сөвдиниң бүртүкөөр эргелериниң хуусаанын доодурунга чедир алды айдан эвөөш үезде депутат унуп чоруткан таварылгада унуп чоруткан депутаттын орнунга сонгулда чорутпас.

XI бөлүк

ДЕПУТАТНА СОҢГУТКАН ДУГАЙЫНДА ШЫНЫГЛА, СОҢГУДА ДОКУМЕНТИРИН ХЕВИРЛЕР БОЛГАН ОЛАРЫНА НАДАГАЛАП ШЫГНАРЫНЫ ЧУРУМУ

58 чүүл. Депутатна сонгучу дугайында шыныгы

Тыва АССР-нин Дээди Сөвдиниң депутаттарын Төп сонгулда комиссияныга бүртүкөөр данызын парлаага чарлап үндүрер сонда, а катап чоруткан сонгулда база унуп чоруткан депутаттын орнунга эрттирген сонгулда чорудары дугайында дындыгы парлап чарлаанын сонда, округ сонгулда комиссияны округ талазы-биле сонгучуна депутатка оон сонгучунын дугайында шыныгы тысыр.

МЭДЭЭЛЕР

КОНФЕРЕНЦИЯ БОЛГАН

Кызыл хоорайны ОСВОД организацыйынын конференциясы болуп эркин. Анда келер чакта экиндиринчи сессуунда кызыл чорудар ажызынын дугайында делегаттар чугаалашкан. Ой-биле чергелештер ажылда бар чет-пестерин дугайында база конференцияга шугумчузун.

Кызыл хоорайда хеме садип ап турар кижилерини саны чыг келген тудум негизип турар. Ол чорук ажымы чонуп дыштапма-гаалыга, суг оруу-биле аргыларынга уузук ужуру-дугаалыг. Бидым-даа болза чамдык кижилер садип алган хеменин дым-таппас, сугта экиндиринчи дурдунерин ооромеке, оон уламдык оола-ондук болур чоруктар бар эээрин анал санал бергенис чугаалаан.

Шугумчузедерге болган саналдарга үндешкен, хоорайны ОСВОД организацыйынын мөөн есчугар кылып чорудар ажызынын планын бадлаалаан.

Хоорайны ОСВОД организацыйынын даргазына Л. Ш. Сатты делегаттар бир үн-биле бадлаалынар.

М. ТУЛУШ.

ДУЗА

Чоокта чаа Кур-чер ортумак школанын башкылар коллективин болган үстүкү класстарнын өөреникчилери «Тылаалге» совхозунда 2 сүт-баран фермазынга шептен чоралынар. Чаа туттунуу турар инек кажаанын чамдык ажылдарын кылырынга болган оон богуи аптаарынга киришкенер.

Школанан башкылары А. К. Абган, М. А. Амыр-таа, Х. Ч. Кара-оол олар шеп үенде өдөк аптаар механизмер, мал чегерер херекседер тургузарынга дузалашканыр.

Мындыг ажыктыг шептерин мөөн-даа сонугар улаа-дараа организацян, совхозуустун ишчилерине дузалашканымын хүзөөн-ген бис.

Б. КУЖУГЕТ, башкы.

КӨДӨЗ БИРААЖЫЛАР

Көдөзгө күе—кудалар дүжүрүт үе. Приморьеин Шкотово районга чагме-даа кидиг байыраал ер-линин болган күдөөн ачкыжымды турар ыраал чоржа эрпес. Централь-нын суурда тургустунан «Прялица» деп фольклор болуу оларын күүседер.

Эрпес чүе чыдаа орустар, украиннар, белорус-тар, латыштар Иракын Чоон чүеке чед бергенис. Чуртагалык өөрүшкүзүн, инактыкка, кежээ чорукту, өг-буленин ае-кеженин мыктан турар куду-буулаар ыларын олар кыдагалан, салгычтарыга дамчыт бергенис. Ол ыларын алы-агы дымдарга күүседер турар «Прялица» куду-буулаар башкыларында көдөз башкыларын чаа бажызын болуу турар. Ада-чалымын болуу турар. Ада-чалымын болуу турар. Ада-чалымын болуу турар.

Тес-Хемнин сурагалыг мөгелерини бирөөн Иван Хураган дугайында «Ады хураган-даа болза, алыс болу ма-жаалай дег мөгө киж боор-дигин, ол терин улуу чугаалажын турган.

Иван Хураган ам кыраан. Алдан дөрт мөгө ачыр-датыр тутуу бөргө, хажымыннан ол хайтаара аларган. Бидым-даа болза, алыс десеп түрек кайын алаа омуртур, арга-сү-мени аныктарга бо-ла бер-бөөр.

Тыва удуз «Шаг-шаа-биле турбас» дигер, Иван Хураган шодок-шудак кеткен, Ория, Теско эрпиз девияр ойү эрп-кей-да болза, оон огуу анык мөгө Иван Хураган озуу коел-ген. Оон дугайын помчукчу-ларга соугургадын көрөт.

Бие Иван школага өөренип чораш-ла, адазынын хури-жирин магадар чүе-дир. Чамдык үеде ийн Иван сегир-жип алгылаар. Огуу азын оконтар дөш аажон-ла кы-зылар, удуз Иван огуу ар-гарлар ажыгтарыга өөренип, четпес талааларын эдин тургу-лаан. Вана школага болуулаан хүрештерге шугуун. Кызылга болган спартакадага чемпи-онна, мөгө адазын өөрүтү, «Хол нани бут чандыр бөс-бөс» дигин, чагме чер-турту-туларында мыктанган.

Вана Хураган 1974 чылда шериг чорупкан. Шериг ада-зын эки эртинерин, хүрежар чанды албаан адазы чага-лаан. Ону Иван кайын утур. Дамыч болган политиктиг белеткелдердей агыда самбо

ХАЯ ЧУГУНГА ХАМААРЫШТЫР

Каш чыл бурунгаар Ерас-нояск крайнык эмнедеген-ге хая чугууну ам шылар-дымын дугайында шиткеди кылып чорутканын түд-венди «Комсомольская прав-да» солуга бажынын ном-чаан мен.

Н. МОКЕВА, СЭТА-нын кор. Шкотово, Приморье край.

Чогаалчынык демдегелдеринден

ДАРГАН-ХАА иренин чуртун база катан эркин, оон чадырын орун керип чораш, «Уйгу чок Улуг-Хем» деп романында озу-ругларын сактып келдин.

«Нагел чугаа кылбаан. Буян айтырыг салыр чай алымаан. Барынты ору ап чоруй, Кургаг-Чазнен ишти-биле чоктааш, Налбак-Арга-лааш, дүне када Чазнен сы-нын бир эвенин ору мур-гуйлап чоруп бергенис. Уш-кан чудуитары артадып, бу-дунтарга, эрин-башты шаы-ладып чораш, бичи суглуу өзенде кара чадырга келген-ер.

Нинжилер даамындан чадыр ээни үне халып келгеш, хөл-өгө даг, ыт чок турган...

— Нанчап сураг барган чор деп майгап турдум — дээш, чадыр ээни чадагы оон-тос-биле кыпсы берген.

Чадыр ишти бүлүртүн чы-рын апарган. Чадырын ишти дег холугур кара арынныг ашакты Буян бир-ле черге көргөн шышан. Сангып чадап орган. Ийе, ийе, бичининде

ДАРГАН-ХААНЫН ЧУРТУНДА

мөгөн. Оон бээр элээн улаа-жыраан. Ам-на уганынга ки-ре хонуп келген: ол кара ашакты Дарган-Хаа дээр, Че-гун адын Буян билбес. Мөң-гун оттук-бижек, чүгөн-чулар, өөк-маан, билек-билентээш, чанчаа-чавага кылыр, бичи-шевер кижин чораш. Бичи-гаш ону Мангыр чейзең бо-дунун хедели кылып алган. Бай кижинин хедели хөрлүг болуун дээш хая дуулап бер-ип, ам чинде-даа кааап бер-ген. Дарган-Хаа деп ат ынал тыгылган. Сөөгүндө оон сес-дынаас дээш, чейзең сывы-рылган. Дарган-Хаа ол хез-ээр ис чок барган. Ам Чаз-нен сынында олурары ол ыш-канын.

Ам манаа немей чугаалап каап көрөй, Дарган-Хаа кү-жүр канчап киж сөзү-зыны-нас боор ийн, хөдөдөр хөң-нү калып калды мыйаан.

Шынында ол черик ук шаа-да Чазнек сныи деп адаар тур-ган, кажан Дарган-Хаа ирей-көөн чадыр тудуп алган соон-да, Дарган-Хаа сныи джи бер-ген, ам ол аттын тыкылган

төгүтүн билдир-билбес-даа улус шуут-ла Дарган-Хаа дээр аларган-дыр. Бөдүнү чонун иштинден үнген ак сеткилдиг уран-шевер арат өгбөкд ат-шодазы төрөн черинде мөң-геде кагалаттынып артып болган тайга-сын.

ДАРГАН-ХАА иренин карлыг өсеп иштинде ка-ра чадырын карамага чуртуп чораш, ам ол ынаага кыш-тап, чайлаан бир малчынын чыгыг, чырык бажынынга чоокта чаа кире бергеш, уган-ымык хөй-ле бодалар кирди. Демнегелер безин кайтамчык ыгалдыг: шаянда кара-ча-дыр — ам чыгыг, чырык ба-жын, шаянда чөвүрээ даналар — ам азын калн хеистер, ча-дагай от — ордуна тууйбу печка, ан кези дөжөк-тер ордуна кылаан ша-ла, оон ынай ном-дентер, соуну-сеткүүл, радио, джи-жогуму хоо төрүй берген залга беритим, оон башка элениг-дөр-дөр көрүп боуар ийн, деп малчын чугаалап ордү. Дарган-Хаа снынын ол-бо ийлеринде

азон каш советтарнын мал-чынары чурттап туралар: Байн-Колдун, Улуг-Халын, Элегестин, Суг-Бажынын. Бо-бугу чаа амдыралды Дарган-Хаа ирей көргөн болза!

Кирген аалымнын ээни ки-жи ортуу эрте дүжө берген, ыналча-даа анык шырайын оскунмаан малчын доран-на ат-шодазын төөгүй-дүр.

— Мээң фамилиямын Ану-каев — дээр — дээш, малчын дүрген-не немей каапты. — Та-тар-даа эвес, хакас-даа эвес, ада-өгбөмдөн тыва киж мен. Чудурукпай Седийенович ди-жир чүе.

— Амгы үеде аян ынак барган чүе шыкжыл, мал-чын.

— Шериге албан эртинерин турумада ынаа адаттына бер-ген чүе-дир ийн — дээш, Чу-дуркпай Седийенович улам-чылады — Болдар Аныккай деп адап чааша, Аныккай деп-даа, Ануккай деп-даа турганнар, оон шуут-ла Анукаев дээр апар-ганнар. Ол хөдөр-ле докумен-тааларга фамилия Анукаев бо-ду берген.

— Алаарнын адми дья-нааным-даа шыкаш — деп чу-гаалаан.

— Беш алышкы бис, шупту четче, меня — деп, Чудурук-пай Седийенович немеп кал-ды.

— Иччаарга «Улуг-Хаа» совхозун хоочун мезгилкато-ру Михаил Седийенович Мал-бык-өөл силерин терелдер боор аа?

— Бажынын улуг уруу ача-зын мурлапты.

— Ол мээң кырган-ачам-дыр. Оон дугайын «Шын» со-лундан-да, мурнакчылар ду-гайында «Шылтарал» деп би-чи жомал-даа номчаан мен.

— Ийе, Михаил Малбык-өөл дугайында өчерти мен бил-зөөн киж мен.

МООН ЭГЕЛЭЭШ чугаа-соодуустун аян мыры-най чымчын, эргиде-ле тамш улус дег апардымыс.

— Малбык-өөл бистид адмыкларын менден улу-дур — деп, Чудурукпай Седий-енович тайлабырды. — Оон бир акымы Ийи-Тал суурда Кечил-өөл дээр.

Тыванын хоочун комбайнер-леринин бирөөн Ленин орден-ниг Кечил-өөлү база тамыч мен.

— Өөкө ажылдан турда, орус иштери оон адми аданас, анал-ла Данын Пахар дигер болгай — деп, Чудурукпай не-меп калды.

Кызыл районун «Х Улуг турал» совхозунун Дарган-Хаада чурттап турар хойжуу Чудурукпай Седийенович Ану-каев-биле баштайгы тамык-тамыс ынаа болган чүе.

Чугаалажы-чугаалажы кел-дириксек, Чудурукпай Анука-ев шадан тура-ла малга ажа-дап келген киж болду. Сова-гу чылдарда Оттук-Даш фер-мазынга инек каларып турган. Иччаан оон кадайы Кара-мыс Ховалгытовна Анукаева саан-чып турган. Ам оларын тос-чыл хире хойжулап турары оа.

Бо хүнерде Анукаевтеринг колданында 670 ирт бар.

— Бо чер тайга-сын тепкен хөртүктөр, ынаа чар улуг чаар, хөртүктөр, ынаа чар улуг чаар, малга арай тарымыч чок — деп, Чудурукпай Седийенович

уамчылал чугаалады. — Шыл-тарал-чүвөлөр — эрттерге-ажыр-бас.

Чугаа аралында бажынын иштени хеврили керип ора-рынга, мындазында байлап шыкырак деп түзеан халык болду: халада улус-өрөктөгү хеистер, аптаралары, кезе-ринге-таарыштыр чагын-ча-мыс стол-сандыктарын тыва утузалар-биле каастап бу-дан, чаражы залок.

— Чамдык эдилдерин өң-дө ажылдан дөөн шанаалта чугаалаан дээш — деп, Кара-мыс Ховалгытовна чугаа кезинде тайлабырды.

— Мынча хөй-ирти чөвө-көн каларып турар-сылары, Чудурукпай Седийенович? — деп малчындан айтырдым.

— Чок — деп, ол хөртүктөр — Уруу-биле. Надык мөөн дузалакты каларын түвө — дээш, дөшөп бистид чугаа-мыска киржип орган, дотур-кара парактарыг анык кысче ай-тты.

К. КУДАЖЫ, (Уланчылы).

Кызыл хоорайнын бот-тыныгыр урал чүүл коллективтеринин аралында чоруда чоокта чаа болуп эркин. Дыка хөй бугурудалар, албан организацян терери адаа иделкейлиг киришкен. Шындектеринг шилдиктеринг түндөк концертке киришкен.

ЧУРУКТАРДА: түдөөк концертте көргүзүлгөр: — Кызылдын № 2 школанын башкылары (оң талаанда), наймыскалдын эш-чөм садмынын ишти мры А. ЗАПЕВТИН фотолары.

Чугаалажы-чугаалажы келдириксек, Чудурукпай Анукаев шадан тура-ла малга ажа-дап келген киж болду. Сова-гу чылдарда Оттук-Даш фермазынга инек каларып турган. Иччаан оон кадайы Кара-мыс Ховалгытовна Анукаева саанчып турган. Ам оларын тос-чыл хире хойжулап турары оа.

ЧУГЛЕ БОТТАРЫНГА ЭВЕС

Шубуну кадыкшыпта шко-лазынын башкылар коллек-тивин дымташтыр хүнеринг ажыктыг, соун эртинеринге улук кичөөтөйи салын тур-ар. Чоокта чаа дымташтыр хүнде суурун хөрежөөн Кудурукпай Морек, «Степ көнжикчилер» деп талымы Вера Коммуна, Арзы-оол Хомушка, Анатолий Соржак, Тамара Мартай-оол олар эки күүсеткенер.

Агитквартиралар колперт-ниг көрүдөлөгүнө бирге чер-ин «Аян», ийни черин «Чо-дурал» агитквартираам: за-дал алтынар.

Бот-тыныгыр эртинеринг чамдык күүсеткелден номер-лерин көрүктүлдөр соугу-раан.

Тилекчи агитквартиралар Ээр-Хавак сүт-баран фер-мазынга концерт көргүзү-лөр.

Е. ХЕРТЕК, Шый кадыкшыпта школа-мын башкымы.

Ч А Л А П Т У Р

Политчырымдыкшык бажында декабрь 24-те 14 шакта дидеанттеринг көргүсүшүан, «Амгы Кыдат» деп лекция болур.

Лекцияны төөгү эртемнеринг доктору А. М. ГРИГОР-ЕВ помчуур. (Москва).

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

Table with columns for date (ДЕКАБРЬ 23-ТЕ), program name (БИРГИ ПРОГРАММА), and content details. Includes programs like 'Информация', 'Спортивный мир', etc.

Агаар

Бөгү республикага бөдүн турар бузултуулар, чөбөс. Мур-нуу-барымын чүк утказын, агаар кышкык дүргөн сес-32-34, хүндүс 22-24 градус кувдала 3-5 метр чедер.

Редактор В. С. ШАРАВНИ.

Жыно

ДЕКАБРЬ 23-ТЕ

Table with columns for program name (НАИЫРАЛ), time, and content details. Includes programs like 'Кардиналага удур дөрт', 'Восток', etc.